

عکس: ایران

پیش‌نویس قانون بانکداری، طرح بانکداری جمهوری اسلامی و پیش‌نویس‌های موجود از جمع‌بندی معاونت بانکداری وزارت اقتصاد در دولت‌های دهم و یازدهم مشخص می‌شود چیزی حدود ۷۰ درصد این پیش‌نویس‌ها فصل مشترک تمام آنها هستند. با رسیدن طرح بانکداری مجلس به مراحل نهایی و احتمال تصویب کلیات آن در مجلس، ۲۱ اقتصاددان که عمدتاً در حوزه‌های پولی و بانکی دارای تألیفات و سوابقی هستند، با انتشار نامه‌ای در مهرماه ۹۸ خطاب به نمایندگان مجلس نسبت به ایرادات فاحش این طرح هشدار می‌دهند.

این اقتصاددانان در نامه مذکور عدم بهره‌گیری از ظرفیت جامعه نخبگانی در تدوین طرح، تقابل و اختلاف در میان تدوین‌کنندگان طرح، عدم توجه به مشکلات ساختاری، عدم حل مشکل صوری سازی، قانونی کردن اخذ جریمه تأخیر، عدم ارائه راهکار قابل قبول برای حل معضل خلق پول، بی‌توجهی به مشکل بنگاه‌داری بانک‌ها و دست‌اندازی‌شان به بازار سرمایه، جایگاه نامناسب شورای فقهی، ساختار نامناسب بانک مرکزی و اعطای اختیارات انحصاری به رئیس کل بانک مرکزی را از جمله ایرادات فاحش این طرح معرفی می‌کنند. در میان امضاکنندگان این نامه، نام‌هایی چون علی معصومی‌نیا، حسین صمصامی، ایرج توتونچیان، حسین میرمعزی، پرویز داوودی، جواد محقق‌نیا و محمود عیسوی به چشم می‌خورند. این نامه حاوی ۱۰ ایراد بزرگ به طرح مجلس است که در ذیل به ۵ مورد از آنها اشاره می‌شود:

۱. عدم بهره‌گیری از ظرفیت جامعه نخبگانی در تدوین طرح:

نقطه ضعف مهم در تهیه طرح جدید بانکداری این است که با وجود گرایش‌های مختلف اقتصاددانان اسلامی در مورد بانکداری اسلامی، اختیار بررسی موضوع و تدوین مواد طرح به افراد محدودی از یک گرایش خاص سپرده شد؛ در صورتی که در چنین موضوع مهمی باید از ظرفیت حداکثری اقتصاددانان و کارشناسان مربوط در حوزه علمیه و سطح کشور بهره‌گیری می‌شد. اگر گروه ورزیده و کاملی از نخبگان حوزوی و دانشگاهی متخصص در اقتصاد اسلامی تشکیل می‌شد و با کمک نمایندگان مجلس به طور دقیق ریشه‌ها و علل عدم موفقیت اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا در سی و چند سال گذشته را بررسی می‌کردند و با نظرخواهی از صاحب‌نظران مطرح در حوزه بانکداری اسلامی، ایده‌ها و راه‌حل‌ها را به طور کامل جست و جو و ارزیابی می‌کردند، سرنوشت طرح جدید بانکداری بهتر از این می‌شد.

۲. تقابل و اختلاف در میان تدوین‌کنندگان طرح:

اشکال دیگر اینکه تدوین مواد طرح جدید بانکداری در فضایی دوقطبی انجام شد؛ در یک سو گروهی از نمایندگان مجلس بودند که با همراهی جمعی از فضایی اقتصاددان حوزه علمیه، دغدغه اصلاح وضع موجود بانک‌ها و شرعی کردن عملیات بانکی و داخل کردن شورای فقهی در تشکیلات بانک مرکزی و حل مشکل صوری‌سازی عقود بانکی و جریمه تأخیر را داشتند و در سوی دیگر، بانک مرکزی و نخبگان اقتصادی دولت قرار داشتند که با

بخش قابل توجهی از سرفصل‌ها و موارد مطرح شده چه در پیش‌نویس قانون بانکداری در اواسط دهه ۸۰ و چه مطالعات کارگروه تحول ساختاری نظام بانکی و طرح بانکداری جمهوری اسلامی در مجالس نهم و دهم، دارای وجه اشتراک‌های زیادی با یکدیگر هستند؛ به این ترتیب که طرح بانکداری جمهوری ضوابط عقود، بستر صوری شدن رفع شده و سپرده تعاونی از این طرح حذف شود. در واقع، در طرح بانکداری مجلس دهم صرفاً به چهارچوب کلی عقود پرداخته شد و تعاریف و ویژگی‌های عقود بجز موارد مربوط به سازگار نرخ سود و برخی جنبه‌های اصلی مطرح نشده است. در مجموع، با توجه به اصلاحات و بازنگری‌های صورت گرفته در مجلس دهم، به نظر طرح مجلس حذف برخی از ایرادات طرح در مجلس نهم از کیفیت بیشتری برخوردار است.

با بررسی محورها و موضوعات فصول طرح بانکداری جمهوری اسلامی به این نتیجه می‌رسیم

سود پول خطرناک است

ما باید سود تولید و تجارت داشته باشیم. وجوهی که مردم در سیستم بانکی سپرده‌گذاری می‌کنند باید در اختیار تولیدکنندگان و تجار قرار گیرد و سودی که از تولید و تجارت به دست می‌آید، بعد از برداشت حق الوکاله بانک، به عنوان سود به سپرده‌گذاران پرداخت شود. اما متأسفانه آنچه شاهدیم این است که سپرده‌گذار با نرخ مشخصی سود خود را دریافت می‌کند و سرمایه‌گذار نیز با نرخ مشخصی سود تسهیلات خود را می‌پردازد؛ در حالی که این روند درست نیست. این همان سود پول است. متأسفانه سیستم بانکی ما به شکلی شده که تداوم آن، آنگاه و تبعات خطرناکی برای اقتصاد دارد. ریشه تمام اینها نیز همین مسأله سود پول است.

زمانی که مرحوم آیت‌الله گلپایگانی در قید حیات بودند،

مرحوم نوریخس به ایشان می‌گویند از وقتی بانک‌ها جریمه تأخیر را برداشته‌اند، تقریباً همه پرداخت اقساط خود را به

تأخیر می‌اندازند، چه کنیم؟ ایشان به فکر می‌افتند تا راه‌حلی بدهند. راه حل ایشان وجه التزام بود که در قرارداد شرط شود که اگر من به عنوان وام‌گیرنده اقساط خود را سر موعد پرداخت نکردم، مبلغی را به بانک مربوطه پرداخت کنم که دیگر کرد نبود، بلکه شرط وجه التزام بود

اختلاف نظر دولت و مجلس بر سر اصلاح نظام بانکی

با آغاز به کار مجلس دهم و عدم حضور مصباحی مقدم در این مجلس، حسین‌زاده بحرینی به‌عنوان شخصیت محوری طرح بانکداری مجلس، این موضوع را دنبال می‌کند. در مجلس دهم نیز حکایت ارجحیت ارائه لایحه از سوی دولت به جای طرح مجلس، مطرح می‌شود که این بار هم قرار می‌شود دولت لایحه‌ای را برای این موضوع تدوین کند. پورا ابراهیمی که در مجلس دهم رئیس کمیسیون اقتصادی مجلس است، در این باره می‌گوید: «متأسفانه در دولت بین بانک مرکزی و وزارت اقتصاد بر سر این موضوع اختلاف نظر وجود دارد؛ بنابراین، اگر دولت لایحه نیاورد، ما طرح را در دستور کار می‌گذاریم و تصویب می‌کنیم؛ اما فعلاً منتظر ارائه لایحه از سوی دولت هستیم.»

۴. عدم حل مشکل صوری سازی:

مشکل صوری بودن غالب قراردادهای بانکی، بزرگترین و جدی‌ترین مشکل بانکداری موجود است؛ این مسأله، مشروعیت کل فعالیت‌های بانکی را در نظر مراجع تقلید و متشرعان زیر سؤال برده است. تهیه‌کنندگان طرح مدعی هستند که مشکل صوری‌سازی را با ارائه این طرح حل کرده‌اند؛ اما مطالعه مواد طرح خلاف این را اثبات می‌کند. به‌عنوان نمونه، می‌بینیم که استفاده از عقود مشارکتی در این طرح محدود شده در عقود غیرمشارکتی، تنها به ذکر مراحجه و چند عقد دیگر در ماده ۱۰۷ اکتفا کرده است.

باید دانست که عقد مراحجه بانکی مناسب‌ترین عقد برای صوری‌سازی عملیات بانکی است و حبله رسمی ربا محسوب می‌شود. پس از تصویب طرح، عقد مراحجه محور پرداخت تسهیلات خواهد شد و صوری‌سازی قراردادهای نه تنها از بین نخواهد رفت، بلکه شکل قانونی خواهد گرفت.

تهیه لویایح دوقلو در پی به روز کردن قوانین پولی و بانکی و تجدید سازمان بانک مرکزی و افزایش کارآمدی و تقویت مدیریت بانک مرکزی و اعمال نظام بازرسی و نظارت قوی و مقررات‌گذاری بر عملکرد مؤسسات اعتباری و صندوق‌های قرض‌الحسنه بودند و اولویت‌ها و زاویه نگاه این دو گروه با هم تفاوت داشت. نتیجه این شد که نمایندگان تدوین‌کننده طرح به دفعات در مقابل فشار بانک مرکزی مجبور به عقب‌نشینی و تغییر مواد طرح شدند؛ این بود که بسیاری از محسّنات نسخه اولیه طرح از بین رفت.

۳. عدم توجه به مشکلات ساختاری:

اصل ایده بانکداری بدون ربا بر این فرض استوار است که بانک‌ها به جای دریافت ربا از گیرندگان تسهیلات و پرداخت آن به سپرده‌گذاران، از طریق به کارگیری عقود اسلامی و با فعالیت در بازار واقعی به سود مورد نظر دست یابند. تا زمانی که سود از ورود به فعالیت‌های بخش واقعی حاصل نشود، امکان ربا‌زایی وجود ندارد؛ اما ساختار نظام بانکی برای این هدف مناسب نیست. ساختار اصلی بانک‌های تجاری بریک امر استوار است «مبلغ، مدت، نرخ، جریمه.» مطالعه تاریخچه و عملکرد بانکداری از قدیم تاکنون بخوبی بیانگر این واقعیت است؛ بانک در برابر تغییر کارکردش مقاومت می‌کند. دلیل اصلی اینکه در ۳۵ سال گذشته بانک‌ها عقود شرعی را غالباً به‌صورت صوری اجرا کرده‌اند همین امر است. ریشه اصلی مشکلات بانکداری بدون ربا را باید در اینجا جست و جو کرد.

۵. قانونی کردن اخذ جریمه تأخیر:

عملیات بانکی بدون ربا نامی از جریمه تأخیر در میان نیست، ولی در طرح جدید، موضوع جریمه تأخیر به صراحت در متن آمده و در ماده ۱۱۷ گفته است: «تأخیر در پرداخت بدهی سررسید شده، از نظر این قانون «تخلف» محسوب شده و تأخیرکننده به تنبیهات غیرمالی مذکور در ماده ۱۱۹ و پرداخت جریمه به شرح مذکور در ماده ۱۲۰ محکوم می‌شود.» در ماده ۱۲۰ تحت عنوان «جریمه مالی» آورده است: «نرخ جریمه تأخیر در مورد انواع قراردادهای توسط شورای مقررات‌گذاری و نظارت بانکی تعیین می‌شود.»

